

Szép Eszter

A WALESI BÁRDOK ÚJRATÖLTVE

Versadaptáló képregény és konvergens kultúra

Az Arany János-émlékév programjai között, ellentétben az első világháború centenáriumával, nem jelentek meg képregénnyel kapcsolatos felhívások – mégis született egy Arany-verset feldolgozó képregény, Csordás Dániel többszörösen díjazott képregényalkotó interpretálásában: *A walesi bárdok*. Csordás feldolgozása kapcsán lehetőség nyílik elgondolkodni képregény és irodalom kapcsolatáról, valamint populáris és magas kultúráról ebben a mai, képregények által kevésbé átítatott magyar kulturális térben. Úgy gondolom, Csordás irodalmi alapanyagot adaptáló képregénye illeszkedik abba a magyar tendenciába, melyben a képregény az ismeretterjesztés eszközeként jut el a kultúrafogyasztó közösség egyes rétegeihez – jelen esetben, mint azt látni fogjuk, igen széles réteghez. Ennek következményeként az ismeretterjesztő képregény további olvasói kreatív gyakorlatok forrása lehet, ugyanakkor a jelenlegi kulturális közegben a képregény nincs jelen mint önmagában megállni képes, vagy történetmeséléséért érdekes médium. Tanulmányomban ennek a kettős tendenciának a bemutatása során az irodalmi alapanyag és a képregény médiumának egymásra találását a Linda Hutcheon-i értelemben vett adaptáció, valamint a Henry Jenkins által bevezetett konvergens kultúra fogalmainak segítségével írom le. Hutcheon elméletének segítségével Csordás adaptációjának sikerességét kutatom, és bemutatok néhány olyan médiumspecifikus formai jegyet, amelyek *A walesi bárdok* népszerűségét idézhették elő. A Jenkins által megfogalmazott konvergencia és résztvevői kultúra fogalmát pedig a vers és a képregény tanítási gyakorlatba történő bekerülésével hozom összefüggésbe.

A walesi bárdok képregényes feldolgozását Csordás Dániel a Nyugdíjasok Országos Szövetsége által megrendelt és a DeepInsight reklámügynökség által koordinált *Életben maradnának* kampány részeként készítette. A kampány során magyar képregényalkotók öt kanonizált magyar verset dolgoztak fel, a képregények kizárólag online érhetők el az életbenmaradnak.hu oldalon. A kampány célja nem az irodalom vagy a képregény médiumának népszerűsítése, hanem hogy felhívják

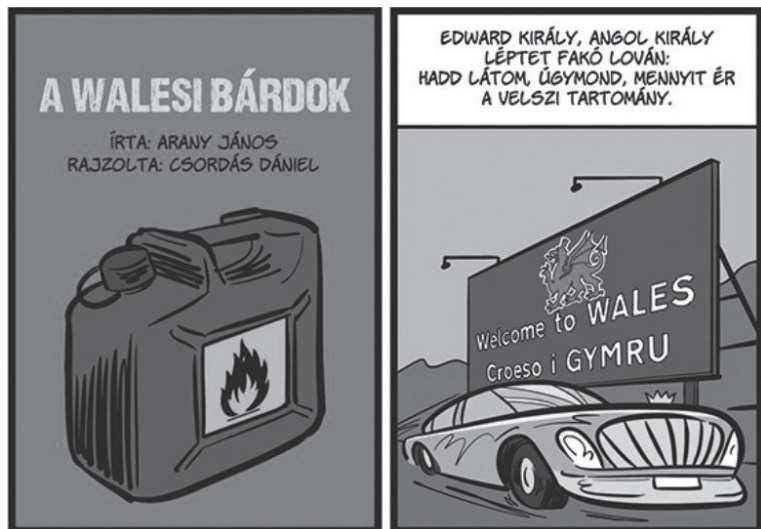
a célközönség figyelmét arra, hogy a tüdőgyulladásról beszélni kell. Az egészségmegőrzés és a versadaptáló képregény közötti kapcsolat pedig az adja, hogy a kiválasztott szerzők (Arany János mellett Ady Endre, Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc) valamennyien tüdőgyulladás következtében vagy ennek szövődésméneiben haltak meg. A kampány 2016 novemberében indult, a képregények pár napos időeltolódással egymás után kerültek fel az oldalra – elsőként *A walesi bárdok*.¹ Azóta is ez tekinthető az egyik legolvasottabb képregénynek az oldalon; továbbá Vér Balázs, a DeepInsight kreatív igazgatója szerint ezzel a képregénnyel töltik a legtöbb időt az emberek. Az általam végzett informális és nem reprezentatív felmérésben részt vevő tanárok ezt tanítják a leggyakrabban, valamint Csordás Dániel képregénye kapta a magyar képregényes szakma legrangosabb elismerését, az Alfabéta-díjat² webképregény kategóriában.³

A walesi bárdok, a *Harc a nagyúrral*, *Az első szerelem*, *A reményhez*, a *Himnusz* és a *Huszt* képregényes adaptációi főként a „színes hír” kategóriában mozgatták meg a hazai hírportálokat, amelyek lelkesen tudósítottak a projekt megszületéséről.⁴ Az *Életben maradnának* hat képregénye ennek köszönhetően jóval nagyobb publicitást kapott a Magyarországon ma megjelenő többi képregénynél: magyar szerzők által készített eredeti alkotásoknál vagy fordításban megjelenő képregényeknél. Ezekből évente kevesebb mint kétszáz jelenik meg itthon, és a szubkultúra rendezvényein kívül – kevés kivételtől eltekintve – lát-

- 1 A további adaptált versek és alkotók: ADY Endre – CSERKUTI Dávid – GÁSPÁR Tamás, *Harc a nagyúrral*; BERZSENYI Dániel – TERÉK Anna – TONDORA Judit, *Az első szerelem*; CSOKONAI VITÉZ Mihály – PIXOLOID Studios, *A reményhez*; KÖLCSEY Ferenc – FARKAS Lajos – KOROGNAI Dávid, *Himnusz*; KÖLCSEY Ferenc – LAKATOS István, *Huszt*.
- 2 Az Alfabéta-díjat 2006 óta évente adják át a legjobb képregényeknek, különböző kategóriákban. Elnevezése tükrözi azt az identifikációs szorongást, amelyen a kulturális szintéren magukat (újra)pozicionáló médiumok átmennek. Vö. MAKSA Gyula, *Ismeretterjesztés és képregény*, Média kutató 2007/1, http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_01_tavasz/01_ismeretterjesztes_es_kepregeny.
- 3 Díjakról szólva említést érdemel, hogy az *Életben maradnának* kampány bekerült a Hipnózis reklámverseny döntőjébe integrált-társadalmi célú kampányok kategóriában.
- 4 Az *Életben maradnának* projektről beszámolt, képregényrészletet és a projekt főoldaláról linket osztott meg a legtöbb nagyobb és kisebb hír- és kulturális portál, így az index.hu (2016. 11. 16.), a hvg.hu (2016. 11. 17.), az Unikornis (2016. 11. 17.), a Kreatív (2016. 11. 16.), a KULTer.hu (2016. 11. 18.), a Könyvesblog (2016. 11. 17.), a nlcáf.hu (2016. 11. 16.), a divany.hu (2016. 11. 17.) a Bors online (2016. 11. 18.), We love Budapest (2016. 11. 16.), Blikk.hu (2016. 11. 16.), a Szeretek Magyarországon (2016. 11. 17.) és sok más weboldal.

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

hatatlanok.⁵ Az évente megjelenő kiadványok töredéke – tipikusan, bár nem kivétel nélkül fordítások – kapható országos könyvesbolti vagy újságos terjesztésben. A kampányról szóló híradásokban, a képregényeket egyáltalán nem fogyasztó, vagy más témákkal (napi képsor, szuperhősök) asszociáló szerkesztők és olvasók által a leggyakrabban használt jelző a „zseniális,” sőt egyszer a „világszenzáció” titulussal is találkozhattunk. Holott irodalmi műveket képregényre adaptálni egyáltalán nem újdonság, ahogy az sem az, hogy egy képregény komolyabb, „felnöttebb,” „irodalmibb” témáról szóljon.⁶

Arany János – Csordás Dániel: *A walesi bárdok* (részlet).
A képet a DeepInsight engedélyével közöljük.

A képregény mint médium kulturális közegeként más asszociációkkal társul: Magyarországon azzal találkozhatunk, hogy a kultúra-fogyasztók kevésbé ismerik a képregényeket, viszonylag kiszámíthatóan kötik azokat a gyerekkorhoz, és örömmel csodálkoznak rá arra, ha a sztereotípiájuknak ellentmondó képregénnyel találkoznak. Ezzel

- 5 A tavaly megjelent képregények (eredeti alkotások és fordítások) listáját Bayer Antal gyűjtötte össze a Képregényblogon: http://kepregeny.blog.hu/2017/01/11/2016-ban_megjelent_kepregenyek
- 6 A képregény médiumának újrapozícionálzására külföldi példákat végtelenségig lehetne sorolni, magyar példaként lásd Enigma *Comics* tematikus szám (2004/40.), Médiautató képregényes tematikája (2007/tavaszi), Szépirodalmi Figyelő *Képregény* tematikus száma (2013/4.), a Filológiai közlöny *Az irodalmi képregény* rovata.

szemben például Belgiumban a képregény széles körben intézményesült, és a nemzeti identitás része.⁷ Angolszász területeken ma már nem kell érvelni amellett, hogy a képregény bármilyen téma feldolgozására alkalmas, és képes mély gondolatok és érzések bemutatására. Ugyanitt a képregényt nem csak a filmekből és sorozatokból ismert, rajongók által látogatott szakboltokban lehet megvásárolni, hanem a könyvterjesztők egész falakat szentelnek nekik. Az angol és brit főszórakoztatási sajtóorgánumok – tehát nemcsak irodalmi vagy képregényes folyóiratok – rendszeresen közölnek kritikákat társadalmi témákat feldolgozó vagy a szuperhősképregényeken kívüli szórakoztató képregényekről. Irodalmi adaptációk angol nyelvterületen az 1940-es évek óta léteznek, a műfajt Albert Lewis Kanter *Classics Illustrated* sorozata tette népszerűvé. Verset képregényre adaptálni viszonylag ritka vállalkozás, ezért ki szeretném emelni az *Above the Dreamless Dead. World War I in Poetry and Comics* című 2014-ben megjelent antológiát.⁸ A 2014-ben megjelent brit antológia mára kanonizált, az első világháború alatt íródott versek – Wilfred Owen, Siegfried Sassoon és Isaac Rosenberg alkotásainak – képregényes feldolgozásait tartalmazza. A képregényeket egyaránt jegyzi hosszú képregényes karrierrel rendelkező alkotók (Eddie Campbell, Peter Kuper, Kevin Huizenga, George Pratt, Carol Tyler) és fiatal, de már több publikációt jegyző képregényalkotó és illusztrátor (Sarah Glidden, Isabel Greenberg, Lilli Carré, Hannah Berry).

Arany János verse az ismeretterjesztő képregények között

A magyar kultúra-fogyasztók számára tehát a képregénnyé adaptált vers az újdonság erejével hatott. Az online és offline médiumok fogyasztóit meg lehetett szólítani a vers és képregény egymásra találásának újdonságát és szokatlanságát előtérbe helyező cikkekkel és megközelítésekkel. Bár a képregény ma valóban szubkulturális közegekben aktív, a magyar képregényes hagyomány egyik meghatározó része irodalmi alpanyaghoz kötődik, és a 20. század második felében ez látható is volt. Az 1950-es évektől a Magyarországon megjelent képregények jelentős része irodalmi mű feldolgozása volt, melyeket főleg országos

7 MAKSA Gyula, *I. m.*

8 *Above the Dreamless Dead. World War I in Poetry and Comics*, szerk. Chris DUFFY, First Second, New York, 2014.

monopóliumokkal rendelkező, az ifjúság ideológiai nevelésének szándékával szerkesztett lapokban lehetett olvasni: a Fülesben, a Pajtásban és a Magyar Ifjúságban.⁹ A nem megfelelőnek tartott értékeket közvetítő amerikai képregények alternatívájaként főként Cs. Horváth Tibor készítette az ifjúság számára érdekesnek vagy fontosnak tartott könyvekből képregény-forgatókönyveit, melyeket többek között Korcsmáros Pál, Sebők Imre, Zórád Ernő rajzoltak. A képregényalkotók ismertek ugyan kortárs francia mintákat, a magyar képregények esztétikája mégis izoláltan fejlődött, és kialakult az irodalmi feldolgozások jellegzetes, túlírt stílusa. Ezek a képregények a sok szöveg miatt lassúnak tűnnek, és egyáltalán nincsenek tekintettel azokra a vizuális cselekményvezetési praktikákra, vagy ha tetszik, szabályokra, amelyek az amerikai piacon az olvasói igényeket figyelembe véve elsősorban a képregénymagazinok oldalain forrtak ki.¹⁰

Az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek öröksége után ma a képregénynek és az irodalomnak kevés metszéspontja van Magyarországon: a képregényekre nem jellemző az irodalomhoz hasonló intézményszerűsítés, kimondottan irodalommal vagy képzőművészettel foglalkozó kiadványok nem jelentenek meg képregényeket. Három kivételt mindenképpen érdemes nevesíteni, a Műút folyóirat és a Szépirodalmi Figyelő nyomtatott és online¹¹ felületeit, valamint a Kolozsváron megjelenő Helikont. Ezek a képregények jelentősen szűkebb közeget érnek el, mint az *Életben maradnának* kampány adaptációi. Az irodalmi közegben megjelenő képregényeknél szélesebb közöshöz elér a politikai kommentárként használt képregény, melyet a fősodorbéli médiában Merényi Dániel (a Napirajz alkotója, Index.hu) és Marabu (Magyar Nemzet) képvisel. A szubkultúrán kívül megjelent képregények közül azonban kétségek nélkül az *Életben maradnának* kampány versadaptációi értek el a legtöbb emberhez. Erről tanúskodnak a Facebook-bejegyzések alatti hozzászólások és megosztások, valamint a képregények felhasználásával készült két versfilm nézettsége is: Csokonai *A reményhez* című versét hatezren látták,¹² Arany *A walesi bárdokját*¹³ közel tizen-

9 KERTÉSZ Sándor, *Comics szocialista álrubában: A magyar képregény ötven éve*, Kertész Nyomda és Kiadó, Nyíregyháza, 2007.

10 Scott McCloud, *A képregény felfedezése*, ford. BÁNFÖLDI Tibor – KEPES János, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007.

11 Lásd: www.muut.hu és www.szifonline.hu.

12 CSOKONAI VITÉZ Mihály, *A reményhez*, Youtube.com 2016. november 24., <https://www.youtube.com/watch?v=x5eZ917nEkE&ct=3s> (DeepInsight Creative Agency).

13 ARANY János, *A walesi bárdok*, Youtube.com 2016. december 1., <https://www.youtube.com/watch?v=E1L-7234WIK> (DeepInsight Creative Agency).

nyolcezren. Mindkét verset Kálloy Molnár Péter szavalja. Összességében a kampány honlapját több mint százezer egyéni látogató nézte meg, a különböző médiamegjelenések hatására pedig a kampány – így a versekből készült képregények – elérése 4,5 millió főre tehető.¹⁴ Természetesen van, aki többször is találkozott a médiában ezekkel az alkotásokkal, és nem tudjuk, hogy hányan olvasták az összes képregényt (vagy akárcsak valamelyiket) végig. Mindazonáltal kijelenthető, hogy ezek ma Magyarország legismertebb képregényei — ezt az állítást a képregény médiumspecifikusságánál maradv kockáztatom meg, a képregényfilmek és azok ikonikus karaktereinek ismeretét nem tekintem képregényismeretnek.

A 2016-ban megjelent hat versfeldolgozás beleillik abba a tendenciába, mely nem szűkebben az irodalomhoz, hanem tágabban az ismeretterjesztéshez társítja a képregényt. A tendenciára Komornik Eszter, a pécsi *Asztalfióktól a megbízásig* című képregény-kiállítás¹⁵ kurátora hívja fel a figyelmünket: számos ismeretterjesztő képregény – tehát nem könnyen azonosítható képregényes elemeket felvonultató hirdetés, hanem teljes egészében képregényként elbeszél *történet* – készül Magyarországon, többnyire nyomtatásban, és akár magas példányszámban is.¹⁶ Ezekben az oktatási szándékú munkákban a megrendelő a képregényekhez értő alkotókkal és grafikusokkal együtt dolgozva eszköznek használja a képregényt, mivel úgy ítéli meg, célcsoportja számára ez a médium vonzó lehet. Komornik gyűjtéséből példaként kiemelhetjük a TASZ által megrendelt és Hegedűs Márton által rajzolt *Jogod van!* című képregénycsík-sorozatát, amely mélyszegénységben élőknek segít jogaik megismerésében;¹⁷ vagy a közelmúltból a *Rabtársak a Gulagon* című képregényfüzetet, amely az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő és a Gulag Emlékbizottság megrendeléséből a Frank Digital ügynökségen keresztül készült, alkotói Dávid Ádám és Németh Gyula. Ez utóbbi képregény szintén eltér a tipikus magyar képregény-forgalmazási és -fogyasztási úttól: igen magas példányszámban (100.000 példány) ingyen terjesztették középiskolákban.

14 Az adatokért köszönet Vér Balázsnak, a DeepInsight kreatív igazgatójának.

15 Megnyitó: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2017. május 5.

16 Vö. Komornik Eszter *Asztalfióktól a megbízásig. Ismeretterjesztő és edukációs képregények* című előadását a *Tendenciák a kortárs magyar képregényben és képregénykutatásban II.* című konferencián (Pécs, 2017. május 5-6.)

17 Két sorozat készült, melyek online elérhetőek az alábbi linkeken: <https://tasz.hu/roma-program/jogod-van-melyszegenysegben-eloknek-keszített-kepregeny-tasz?page=1> és <https://tasz.hu/betegjog/jogod-van-kepregeny-jogaidrol-az-egeszsegugyben>.

Az ismeretterjesztő képregénynek tehát létjogosultsága van Magyarországon, de segítik-e vajon ezek a képregények más igényes képregényes munkák, esetleg más képregényes adaptációk létrejöttét? Ezzel kapcsolatban két problematikus pontot szeretnék megfogalmazni, mielőtt az Arany–Csordás-képregényt az adaptáció és a konvergens kultúra szemszögéből kezdeném vizsgálni. Az első megfigyelés, hogy a megbízó szervezetek és (ha van) ügynökségek tipikusan egyszer kérnek fel képregényalkotót a kampányukhoz vagy kiadványukhoz, és a továbbiakban nem használják ezt a médiumot. Ez nem jelenti azt, hogy ne használnának például szövegbuborékokat vagy saját tervezésű superhősöket, hanem hogy teljes egészében képregénnyel történő ismeretterjesztésre nem adnak második megbízást. Ennek egészen egyszerűen az lehet az oka, hogy a képregény lassan készül, vagy hogy a megbízó változatosságra törekszik.

Képregényes szempontból a második probléma, melyet a sok olvasót elérő ismeretterjesztő képregények tisztán láttatnak, az az, hogy ezek az alkotások légüres térben léteznek. Az a szélesebb közönség, akit a képregényként feldolgozott versek elértek és megszólítottak, a hétköznapijában nem találkozik képregénnyel – valószínűleg ez a tény is hozzájárult a megosztások és oldallátogatások magas számához.

Arany János – Csordás Dániel: *A walesi bárdok* (részlet).
A képet a DeepInsight engedélyével közöljük.

A fenti két jelenség hatása kétségkívül az, amit az *Életben maradnának* kampány fogadtatásakor is tapasztalhattunk: a képregény mindig egyszeri kuriózumként pozícionálódik, amelyre a választott célcsoport rácsodálkozik, de nem ösztönzi őket a képregény médiumával történő további foglalkozásra, sem sztereotípiáik komolyabb felülvizsgálására. S valóban, a kampányoknak nem célja a képregényekről történő felvilágosítás, sokkal inkább képregényekkel és az azokhoz köthető asszociációkkal (gyerekkor, nosztalgia, superhősök, újdonság) közölnék más tartalmat. Jelen tanulmány utolsó fejezetében azt szeretném megmutatni, hogy az oktatási célú képregények között nem tipikus módon a képregényesített versek – és különösen Csordás Dániel *A walesi bárdokja* – a képregényekkel történő interakciót váltanak ki, és ezért bizonyos mértékig kivételnek tekinthetők. Előtte azonban azt szeretném bemutatni, mitől tekinthetjük Csordás képregényét sikeres médiumközi adaptációnak.

A walesi bárdok mint adaptáció

Az *Életben maradnának* kampány képregényei egy, a magyar kultúrában sztereotipikusan kezelt és kevésbé jelen lévő médiumot és magasan kanonizált költők verseit rendelik egymás mellé. A két alapelem közötti presztízskülönbség akár konfliktusokat is előidézhetett volna a befogadókban, tapasztalataim szerint azonban elenyésztek azok a hangok, amelyek nem tartották illőnek vagy alkalmasnak a párosítást. És bár az előző gondolatsort két kérdés felvetésével zártam, ha képregény és irodalom egymásra találásához a kanadai irodalomkritikus Linda Hutcheon adaptációelmélete, vagy az amerikai médiakutató Henry Jenkins konvergens kultúra fogalma alapján közelítünk, a problémák mellett lehetőségek széles skáláját fogjuk észrevenni.

Érdekes egybeesés, hogy Hutcheon *A Theory of Adaptation*¹⁸ és Jenkins *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*¹⁹ ugyanabban az évben, 2006-ban jelent meg. Mindkét kutató a különböző hordozók között vándorló tartalomról beszél, tehát arról, hogy ugyanaz a tartalom jelenik meg irodalomban, filmben, színházban, televízióban – és Jenkins elméletében hangsúlyosan a számítógépes játékokban,

18 Linda HUTCHEON, *A Theory of Adaptation*, Routledge, New York, 2006.

19 Henry JENKINS, *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*, New York University Press, New York, 2006.

valóságshow-kban és például a fan fictionben. Hutcheon és Jenkins is fontosnak tartják, hogy a különböző megjelenési formák között nincs hierarchikus viszony: egyik sem értékesebb a másiknál, és mindkét médiumot pontosan kell ismerni ahhoz, hogy egy releváns adaptáció létrejöhesse. Hutcheon az irodalom felől közelít – az adaptáció fogalmának újragondolásán keresztül – ahhoz a tulajdonképpen emberiséggel egyidős jelenséghez, hogy ugyanaz a tartalom vándorol a különböző médiumok között. Valószínűleg az adaptációhoz mint elméleti keret-höz történő ragaszkodás miatt Hutcheon művében érezhető az, hogy a szöveget tekinti kiindulási alapnak, melyet a többi médium átalakít és megmunkál. Ha értékrendben nem is, de időrendben Hutcheon példáiban sokszor a szöveg létezik hamarabb: példáiban sokszor beszél irodalmi alkotások filmes adaptációiról vagy operaverziókról, de a szöveget inkább kiindulási anyagnak, semmint abszolút értéknek tekinti – Jenkinsnél a tartalom sokkal szabadabban áramlik a médiumok között.

Az adaptáció során, akárcsak versek képregényes átültetések, egy alkotás felismerhető módon kerül átültetésre egy új alkotásban; az újrafelhasználás folyamata egyszerre kreatív és értelmező jellegű; valamint az új alkotás mind a készítőt, mind a befogadót arra ösztönzi, hogy közös, intertextuális jegyeket keressenek. Ez a három mozzanat egyébként Hutcheon szerint az adaptáció definíciójának tekinthető.²⁰ A Csordás-féle *A walesi bárdok* például Arany balladájának teljes szövegére épít, azt kiemelt helyen, mindig a panelek felső részében teszi közzé. Az olvasóban ez a rendszeresség elvárásokat ébreszt: a képregény szerkezetének megfelelően mindig előbb várjuk az ismert vagy ismerős versszöveget a maga 19. századi szóhasználatával, és utána, a korunk világát megidéző képi elem hatására újraértelmezzük az olvasottakat. A képregényolvasó a képi és a szöveges elem között amúgy is mindig kreatív módon keres kapcsolatot, mivel a közöttük lévő viszony nem egyértelmű, sokszor éppen többértelmű.²¹ Jelen esetben, mivel Csordás képregénye rekontextualizáló és ironikus jellegű, az olvasó kép- és szövegértelmezése fokozottan jelenti a szöveg tartalmának felfedezését a 21. századba átültetett rajzokon.

Hutcheon, akárcsak Jenkins, az adaptációs folyamatban részt vevő médiumok jellegzetes tulajdonságainak el- és megismerésére épít, és

20 HUTCHEON, I. m., 8.

21 Charles HATFIELD, *Alternative Comics. An Emerging Literature*, University Press of Mississippi, Jackson, 36–41.

hangsúlyozza, hogy a sikeres adaptációhoz a folyamat elemeit egyenrangúnak kell tekinteni. Olyan kultusz övezte és erős konnotációkkal rendelkező versek esetében azonban, mint a *Himnusz*, nagyon nagy kérdés, hogy az alkotóknak és az olvasóknak van-e bátorságuk valóban egyenrangúnak tekinteni az új képregényt a kultikus verssel; illetve, hogy az alkotói és befogadói közeg lehetővé teszi-e, hogy az eredeti verset az új médiumba átültetők merjenek elszakadni az eredeti szöveg súlyától.²² Forrás és új produktum viszonyáról írva Hutcheon kiemeli, hogy „az adaptálandó szöveget nem reprodukálni kell, hanem sokkal inkább értelmezni és újraalkotni, gyakran egy másik médiumban.”²³ Az aktualizálások miatt az újraalkotás szándéka kétségtelenül *A walesi bárdok*ban a legegységelműbb és a legsikeresebb a kampányban megtalálható képregények között. Vér Balázs szerint kimutatható, hogy a honlapon a felhasználók *A walesi bárdok* képregényt nyitják meg a legtöbbször, és ezen az oldalon több időt töltenek. Bár a közösségi média felületein az olvasók és a kommentelők nem fogalmazzak meg elvárásokat a vizuális interpretációt illetően, úgy gondolom, *A walesi bárdok* sikere mögött két, a képregény médiumához köthető probléma sikeres megoldása áll.

Egyrészt Arany balladája történetet mesél, a képregény pedig eredendően narratív, történetmesélő médium: az eredeti alapanyag és az új médium tulajdonságai közel állnak egymáshoz. Talán nem véletlen, hogy a készítők odailllesztették a *Himnusz* elé a vers keletkezésének hétköznapi mondható történetét, vagy hogy Ady *Harc a nagyúrral* című versét is mint egy tényleges fizikai küzdelmet képzeltek el egy steril fehér környezetben: jeleneteket egymás után felfűzni a képregény médiumában szinte adja magát. Ugyanígy nem véletlen, hogy az absztraktabb témákkal, érzésekkel foglalkozó versek, így *Az első szerelem* és *A reményhez* adaptálásakor az alkotók vagy teljesen elhagyták a panelekre épülő szerkezetet, vagy fellazították annak szabályosságát, és nagyobb felületeket használtak. Ezekben az adaptációkban nem a panelek ritmusával elmesélt eseménysorokat találunk, hanem érzések és hangulatok kifejezését, *A reményhez* esetében pedig szimbolikus kifejezőmódot.

22 Adaptáció esetében Hutcheon nagyon fontosnak tartja az alkotás és a befogadás kontextusainak tanulmányozását. Ilyenkor nemcsak a kulturális vagy esztétikai tényezőket kell figyelembe venni, hanem gazdasági, az anyaghoz köthető és a nyilvánosság kontextusait is. HUTCHEON, I. m., 28.

23 *Uo.*, 84. [A szöveget a szerző fordításában közöljük.]

A walesi bárdok mint képregény-adaptáció sikerének másik oka, hogy az aktualizáló képi világ miatt a képregény jelentése kinyílik, az olvasó, ha tetszik, képrejtvények sorát kapja, ahol az ironikus jelentéspárokot saját kreativitása szerint fejtheti fel. A walesi bárdok több szinten is bevonja az olvasót az ismétlés és a különbség, az ismerősség és az újdonság játékaiba, amely tulajdonságok az adaptációt a befogadók számára vonzóvá teszik.²⁴ Csordás jó érzékkel adja az Arany által felvázolt helyzetek és szereplők mai interpretációit, s valóban újraalkotja a verset a kép és szöveg egységére épülő médiumban. Csordás teljesen szabályos panel-szerkezetet választ, ahol minden panel egyforma méretű és arányú, belső szerkezetük azonos, és az általuk létrehozott sorok is azonos ritmust adnak ki. Ez a szigorú, variánsok nélküli rácsszerkezet egyébként kimondottan ritka a képregényben,²⁵ és hogy A walesi bárdokban a panelek meghatározó ritmusa egybeesik a vers szakaszainak egységeivel, a balladaformához köthető szerencsés egybeesés, melyet a képregény médiuma kreatívan tudott hasznosítani.

A walesi bárdok és a konvergens kultúra

Hutcheon adaptációelméletének része, hogy az érintett médiumokat egyenlőnek tekintsük, ismerjük tulajdonságaikat, és tisztában legyünk azzal, milyen tér- és időtapasztalatot tesznek lehetővé.²⁶ Jenkins konvergens kultúraelmélete eltér az adaptációs folyamat jól meghatározható, az eredeti szövegtől az adaptációig haladó irányától. Jenkins szerint a napjainkat jellemző konvergens kultúrában minden tartalom a lehető legtöbb médiaplatformon megjelenik, a történetek és a különböző médiumok lejátszására alkalmas készülékek kiegészítik egymást. A *Convergence Culture*-ban Jenkins a Wachowski testvérek rendezte *Mátrix* című film köré szerveződő és a történetet tovább szövő számítógépes játékok, animációs filmek szövetét elemzi. A képregények világához közelebb álló evidens példa a Marvel-univerzum, ahol a filmek, a képregények és a rajongók tevékenységei egy folyamatosan alakuló, több médiumban jelen lévő rendszert alkotnak. A képregényekről szóló fejezet ugyan nem került be a *Convergence Culture*-ba, Jenkins azonban az

24 HUTCHEON, *I. m.*, 114.

25 Még a szabályos rácsszerkezetéről híres és a ritmus adta vizuális lehetőségeket kiaknázó *Watchmen* (írta Alan Moore, rajzolta Dave Gibbons) sem ennyire szabályos.

26 HUTCHEON, *I. m.*, 132.

Arany János – Csordás Dániel: A walesi bárdok részlet.
A képet a DeepInsight engedélyével közöljük.]

írást négy posztban publikálta a blogján, arra bátorítva olvasóit, hogy a bejegyzéseket kinyomtatva ragasszák be a könyv végébe, mintegy rendezői változatot létrehozva ezzel²⁷ – és vegyenek részt a konvergenciában a gyakorlatban.

A konvergencia szó Jenkins szerint több médiarendszer egymás mellett élését és a médiatartalom szabad áramlását jelenti,²⁸ példánkban a versek továbbélését a képregény médiumában egy virtuális közegben. Érdekes módon maguk a képregények is reflektálnak a médiumváltásra, a Berzsenyi-versben és a *Himnuszban* is kiemelt szerepet kap a kézírás. Mintha az alkotók az online térbe és a képregény vizuális világába bekerülve, a képregény vizuális eszközeivel – hiszen a képregényben a betűknek is fontos esztétikai szerepük van, képi réteggént is értelmeződnek²⁹ – egy, még a nyomtatást megelőző írásbeliséghez térnének vissza. Az online térben megjelenő, és ott szabadon terjedő

27 Henry JENKINS, *Comics and Convergence Part One*, Confessions of an Aca-Fan 2006. aug. 17., http://henryjenkins.org/blog/2006/08/comics_and_convergence.html. A poszt-sorozat négy részből áll.

28 JENKINS, *Convergence Culture*, 282.

29 A jelenséget Jan Baetens Jean Gerard Lapacherie terminusával grammatextualitásnak nevezi. Jan BAETENS, *Dominique Goblet. The List Principle and the Meaning of Form = Graphic Subjects. Critical Essays on Autobiography and Graphic Novels*, szerk. Michael A. CHANEY, The University of Wisconsin Press, Madison, 2011, 76–92.

képregény képileg felidézi nemcsak a médiumok Gutenberg előtti körforgását, hanem a versek keletkezésének pillanatát is, az eredeti kéziratot. Kár, hogy a szivárványszínekkel sokkoló *Az első szerelem* alkotói mindezt egy kézirat imitáló betűtípussal teszik.

Arany János *A walesi bárdok* című verse dinamikus kölcsönhatások része lett: miután képregényként belépett az online térbe, a médiaügynökség által készített versfilmként ismét változik. Itt már nem pusztán az irodalmi alapanyag, de maga a képregény is egy új médiumba kerül át, ahol mozgás és hang is hozzájárul az újfajta jelentéshez. A konvergencia egyik legizgalmasabb állomása pedig kétségkívül a képregények tanítási gyakorlatba történő bekerülése, és ezzel a lehetőség, hogy a tanár és a diák részt vegyen a konvergencia kultúra folyamataiban. Míg Linda Hutcheon az adaptációs folyamat kiindulási és végterméke közötti intertextuális kapcsolatok (kontextusba helyezett) vizsgálatára hív, addig Jenkins azt állítja a középpontba, hogy maguk a befogadók aktívan részt vesznek a tartalom újabb és újabb hordozóra történő vándorlásában. A befogadók Jenkins szerint nem csupán olvassák vagy nézik a többféle médiaplatformon megjelenő üzenetet, hanem maguk is formálják és bővítik azokat, újabb és újabb produktumokat hozva létre. Éppen ezért Jenkins olvasók vagy befogadók helyett résztvevőkről, sőt inkább résztvevők közösségeiről és ennek megfelelően résztvevői kultúráról beszél.

A tanítási gyakorlatba bekerülve *A walesi bárdok* képregény tanárokat és diákokat készíthet arra, hogy a balladával és a képregény médiumával – a résztvevői kultúra szellemében – tovább foglalkozzanak.³⁰ A már említett nem reprezentatív körkérdésem egyik érdekes tanulsága, hogy az irodalmi alapot feldolgozó képregényt tanító tanárok 90%-a ad olyan további feladatot a diákoknak, amely során egy irodalmi műből kiindulva ők maguk is képregényt készítenek.³¹ Ez, természetesen, még nem az a jenkinsi résztvevői kultúra, amelyben a résztvevők telefonjaikkal, eszközeikkel állítanak elő tartalmat az online térben. Az aktív részvétel, esetenként az online jelenlét, a konvergencia a médiumok között azonban megvalósul, és szignifikáns lépések történnek

30 Érdekeséggé említem, hogy az *Életben maradnának* képregényeiből a BGSZC Pestszentlőrinci Közgazdasági és Informatikai Szakgimnáziumában érettségi tételt készített Kóródiné Márkus Ildikó. Az Udvertér Alkotótáborban pedig a résztvevők Arany János *Éjjeli párba* című balladájából készítették képregényt Szabó Kriszta, Sárosi Máttyás Zsolt, a *Fantomatika* képregény szerzőinek vezetésével, az információért köszönet Ferencz Évának.

31 A képregények felhasználására nyitott tanárok elsősorban *A walesi bárdokat* (és kisebb arányban *A reményhez*) elemzik órán, többnyire felső tagozatban.

a médiumok (a vers és a képregény) tulajdonságainak megismerésére. A részvétel és a médiumváltás örömteli tapasztalataival összegezném gondolatmenetemet, az egyik tanár így foglalja össze tapasztalatait:

„A walesi bárdokhoz készült képregényt néztük meg hatodikosokkal. Számomra a legnagyobb élmény az volt, hogy át lehetett jutni a falon azokhoz a gyerekekhez is, akik egyébként „rossz tanulók”, különféle okokból a periférián helyezkednek el. Még hónapokkal később is azt hallottam tőlük, hogy *A walesi bárdok* tök jó. Szerintem ez fantasztikus dolog egy százhatvan éve íródott ballada esetében.”